

Op het tapijt gebracht

Jeroen Griekspoor

Op het tapijt gebracht

Misstanden in een gesloten geloofsgemeenschap

© 2021 Jeroen Griekspoor

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

De schrijver heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, kunnen zich wenden tot de schrijver.

Druk: Brave New Books

Illustratie omslag: RonandJoe/Shutterstock.com

ISBN 9789464355635

Op het tapijt brengen, d.w.z. ter sprake brengen, *int voorste brengen* (Goeree en Overflakkee); *met iets op 't tapijt komen*, iets ter sprake brengen, eig. in de vergadering, waar een groen lakensch kleed (het tapijt, fr. *le tapis* *Tijdschrift* XIX, 89.) over de tafel ligt, iets ter sprake, *ter tafel*. In de middeleeuwen bet. *in die tafel comen* voor het *gerecht* komen (*O.R. v. Dordr.* 2, 234, 15) (...) *Ende si namen den onsaligen prister, ende brachten hem lyflick ende levende in der vierschaer op die tapite*¹

Je kunt het verleden niet uitwissen, want de geest behoort in wezen tot het verleden. Maar we kunnen ons wel bewust zijn van alle dingen die we in het verleden hebben opgestapeld en zien welke uitwerking ze op het heden hebben. Daardoor maken we ons zonder geweld los van de waarden die onze geest en ons hart verlammen.

Jiddu Krishnamurti²

Inhoud

1. Aanleiding / 9
2. Religie / 16
3. Cultuur / 28
4. Gebonden keuze / 67
5. Leiderschap en volgelingschap / 71
6. Geloofssysteem / 99
7. Systemen van controle / 140
8. Systemen van invloed / 167
9. Apostelkinderen / 198
10. Cultuur eet plannen als ontbijt / 208
11. Misstanden / 230
 - Nawoord / 253
 - Dankwoord / 258
 - Geraadpleegde bronnen / 261
 - Noten / 286

1. Aanleiding

Vaak weet je niet eens dát je iets zichtbaars mist. Maar als je het eenmaal ziet, dan kun je het niet meer níét zien.

Renske Doorenspleet, 2020

Vanaf 1946 tot 1984 groeien duizenden kinderen op in een gezin waar men een zogenaamde Christus volgt. Met hun ouders en ‘ooms’ en ‘tantes’ vormen zij het *Apostolisch Genootschap* (hierna: ApGen). Het is een gesloten geloofsgemeenschap, verdeeld over bijna honderd plaatsen in Nederland, ontstaan na een afsplitsing van de Duitse moederkerk, de Hersteld Apostolische Zendingsgemeente in de Eenheid der Apostelen (HAZEA). Terwijl de leider spreekt van liefde en zijn volgelingen voorhoudt dat zij het hiernumaals kunnen binnengaan, worden talloze misstanden jarenlang onder het tapijt geveegd.

Boek

Over de misstanden verschijnt in april 2020 het boek *Apostelkind* van universiteitsdocent en onderzoeker Renske Doorenspleet (Harvard, Leiden en Warwick). In dit boek³ ontrafelt ze de geschiedenis van de apostolische beweging, de geschiedenis van haar familie die hiertoe behoorde en haar eigen herinneringen als deel van deze groep. Ze reist rond in Engeland, waar de beweging begon, bestudeert honderden boeken en artikelen⁴ en haalt dozen vol archiefmateriaal van zolder om een duidelijk beeld te kunnen vormen. Dit doet ze onder andere omdat over de ervaringen binnen de groep wordt gezwegen, door zowel leden als ex-leden, zelfs als ze er al tientallen jaren geleden zijn uitgestapt.

Tijdens haar zoektocht ontdekt Doorenspleet dat haar herinneringen niet zomaar 'eigen belevenissen' zijn maar perfect passen in het apostolische systeem dat systematisch is vastgelegd in duizenden documenten die ze in haar persoonlijke archief heeft bewaard. Alles is zorgvuldig uitgedacht door apostolische 'jeugdverzorgers' die de 'apostelkinderen' leerden hoe ze zich moesten inzetten voor een betere wereld onder leiding van hun Geliefde Man Gods: Apostel Slok.

Apostelkinderen groeiden op in twee werelden. Enerzijds in de 'gewone' wereld; anderzijds in het ApGen, waarin tot begin jaren '90 een zeer grote mate van discipline, loyaliteit, uiterlijk en geestelijk conformisme werd geëist. Deze tweede wereld was onzichtbaar voor de buitenwereld.

Sinds de publicatie is er veel gebeurd⁵. Zo kreeg het boek veel aandacht in de media, met een radio-documentaire van VPRO's OVT⁶ tot artikelen in de Volkskrant, NRC, Trouw, Nederlands Dagblad, Reformatorisch Dagblad, Happinez en De Groene Amsterdammer. En al snel bleek dat veel ex-leden zich herkenden in haar relaas. Er volgden duizenden reacties op haar Facebook-pagina en ze ontving meer dan 500 lange brieven van lezers. Een enkeling sprak zich ook in het openbaar uit⁷ of drong aan op aanvullend, onafhankelijk onderzoek⁸.

Lotgenoten

De vele reacties op *Apostelkind* sluiten aan bij wat Doorenspleet in haar boek beschrijft. Opmerkelijk is namelijk dat decennia nadat ze uit de beweging stapte, er meer oud zeer blijkt te zijn dan ze aanvankelijk dacht. En ze is niet de enige bij wie de pijn van het misvormen van de menselijke geest zich niet laat wegstoppen. Ik groeide ook op in het ApGen en stapte er in 2005 uit (na 42 jaar). *Apostelkind* raakt me, ook als ik zie dat het huidige ApGen op het verschijnen van het boek reageert

met bagatelliseren door het een persoonlijk verhaal te noemen en goedpraten⁹.

Het door velen gevoelde oud zeer leidt ertoe dat enkele ex-leden in mei 2020 de Facebookgroep *In Apostolisch perspectief* (IAP) starten¹⁰. Al snel delen meer dan 200 (voornamelijk) ex-leden daar ervaringen. Ik lees en discussieer mee en vind er gelijkgestemden. Mensen die steun bieden door het gedeelde besef: 'Zie je wel, we waren niet gek'.

Medio juli verschijnt de site *Apostelkinderen.nl*, ook wel *de 2%* genoemd. Deze bijnaam wordt gekozen, omdat Bert Wiegman, de bestuursvoorzitter en apostel van het ApGen, de groep mensen met negatieve herinneringen aan hun tijd onder apostel Slok sr. (1946-1984) vergelijkt met de 2% mensen die geen baat heeft bij een werkend medicijn. De oprichters van de site gebruiken *2%* als een geuzennaam.

Hoe kon dit gebeuren?

Het boek van Doorenspleet brengt dus het nodige teweeg. Omdat de praktijk nogal eens haaks stond op het beleden geloof¹¹ en niet zelden verre gaande gevolgen had voor de betrokkenen.

Steeds weer komt die ene vraag omhoog: Hoe kon dit gebeuren? Die vraag laat me niet meer los. Ik besluit er dan ook dieper in te duiken.

Onderzoek

Mijn duik in het verleden levert interessante informatie op. Maar ik merk al snel dat het stellen van vragen tal van andere vragen uitlokt. Met als resultaat dat ik na een tijdje nog steeds onvoldoende antwoord heb op die ene vraag. Daardoor realiseer ik me dat, als ik écht antwoord wil krijgen, ik als een onderzoeker te werk moet gaan: systematisch en met behulp van de wetenschap.

Beweegredenen

Terwijl ik bezig ben met informatie verzamelen en ordenen, krijg ik het idee om mijn ontdekkingen te delen door middel van een boek. Op die manier kunnen anderen ook iets hebben aan mijn onderzoek. Het kan anderen helpen bij het begrijpen of het verwerken. Dat geldt niet alleen voor (ex)apostolischen, maar wellicht ook voor mensen die soortgelijke situaties hebben meegemaakt.

Een extra reden om dit onderzoek te doen, is dat er tot nu toe relatief weinig over het genootschap is gepubliceerd en vrijwel niets over haar donkere kanten. Hoewel dat laatste al wel voorzichtig gebeurt in *Nieuw licht op oude wegen* van Brand (2013) en in het proefschrift van Demeijer (2020), is *Apostelkind* de eerste publicatie van enige omvang die pas écht volledige openheid van zaken geeft en een die vraagt om meer.

Vragen

Op het tapijt gebracht geeft antwoord op de volgende hoofdvragen¹²:

1. Welke misstanden kwamen er in het ApGen voor?
2. Hoe kon dit gebeuren?
3. Wat waren (en zijn) de gevolgen?

De drie hoofdvragen zien er eenvoudig uit, maar schijn bedriegt. Neem bijvoorbeeld de term ‘misstanden’ in de eerste hoofdvraag. Zo’n term roept nieuwe vragen op, zoals: Waar bestonden die misstanden dan precies uit? Wanneer is iets te kwalificeren als een misstand? En dan hebben we het nog niet eens over de antwoorden. Maar rustig aan, we beginnen net en gaan stap voor stap. Dus eerst meer over wat je kunt verwachten.

Wat je kunt verwachten

Om antwoord te krijgen op de hoofdvragen is het goed om eerst te weten waar we het over hebben. Vandaar dat in hoofdstuk 2 het fenomeen religie aan bod komt. Daarbij wordt ingegaan op de vraag waarom mensen zich aansluiten bij een religieuze organisatie. Ook wordt gekeken naar de geschiedenis van het ApGen en wordt zij aan de hand van een indeling in soorten religies getypeerd.

Na de eerste algemene indruk maken we in hoofdstuk 3 verder kennis met het genootschap. Uitgebreid wordt gekeken naar de bijzondere manier waarop men in het ApGen met elkaar omging. Het gaat over de praktijken die tezamen de cultuur vormden. Daarbij wordt tegelijkertijd een link gelegd met de Nederlandse cultuur, om te kunnen begrijpen hoe de apostolische cultuur kon ontstaan en voortbestaan.

Nadat van het ApGen een gedetailleerd beeld is geschetst volgt in hoofdstuk 4 een korte uitleg over het werk van Lalich en McLaren (2018). Hun werk wordt gebruikt in de hoofdstukken 5 tot en met 8, waarin we er gaandeweg achter komen hoe het kon dat de apostolischen zich 'gevangen' lieten nemen en slechts op beperkte schaal keuzes konden maken. Duidelijk wordt dat dit te maken had met het samengaan van vier hoofdzaken, namelijk met dat waar de apostolischen in geloofden, met de manier waarop de leiding en de volgelingen met elkaar omgingen, met de wijze waarop controle werd uitgeoefend en hoe de gelovigen werden beïnvloed.

Iets dat speciale aandacht verdient is hoe werd omgegaan met de kinderen, omdat de meeste kinderen in het ApGen vanaf hun geboorte een apostolische opvoeding kregen en ouders hadden die ook binnen het genootschap, of de eerdere HAZEVA, waren grootgebracht. Vandaar dat in hoofdstuk 9 wordt uitgezocht wat belangrijk is om te weten over een strikt religieuze opvoeding en wat kinderen daar zelf van vinden.

Gaat het tot en met hoofdstuk 9 vooral om de periode van 1946 tot 1984, de tijd dat Slok sr. apostel was, vanaf hoofdstuk 10 wordt ook ingegaan op de periode erna tot nu. Een tijd waarin nieuwe apostelen werden

aangewezen en in het genootschap van alles veranderde, maar ook hetzelfde bleef. Vooral dat laatste krijgt aandacht omdat er een relatie is met hoe het ApGen is omgegaan met haar verleden.

Tegen de tijd dat je hoofdstuk 10 hebt gelezen zal duidelijk zijn welke misstanden er in het ApGen waren, hoe dit kon gebeuren en wat de gevolgen waren. Daarmee zijn de drie hoofdvragen beantwoord. Wat rest is verantwoording afleggen, dat wil zeggen duidelijk maken aan de hand van welke criteria gesproken kan worden van misstanden. Waarna ten slotte de rode draden die door het onderzoek lopen worden besproken in het nawoord.

Goed om te onthouden

Dan nog enkele zaken om in het achterhoofd te houden. Allereerst dat in dit boek wordt gefocust op misstanden. In die zin wordt dus een eenzijdig beeld geschetst. Dat betekent niet dat er binnen het genootschap geen mooie en leuke ervaringen waren, maar ze worden alleen aangehaald voor zover ze relevant zijn voor het beantwoorden van de hoofdvragen.

Ook goed om te weten is dat ik in de komende hoofdstukken de wij-vorm toepas. Ik doe dat, omdat ik op die manier het gevoel heb dat mijn lezers als kritische toeschouwers over mijn schouder meekijken. Kritische lezers die mij dwingen om mijn bevindingen zo objectief mogelijk voor het voetlicht te brengen. Het stelt me tevens in staat om de nodige emotionele afstand te bewaren.

Ten slotte iets over de verschillende bronnen die ik heb gebruikt. Dat zijn naast mijn eigen herinneringen, gesprekken met leden en ex-leden, video- en audiobestanden, berichten van de Facebookgroep IAP, ZAP en apostelkinderen.nl, interne uitgaven van en extreme uitgaven over het genootschap en wetenschappelijke vakliteratuur. Vooral de vakliteratuur komt aan bod, omdat daarin de antwoorden zijn te vinden waarmee de

geschiedenis beter in kaart kan worden gebracht en verklaard. Het ApGen wordt dus als het ware langs de meetlat van de wetenschappelijke literatuur gelegd.

2. Religie

We moeten begrijpen waardoor religie wordt aangedreven, zodat we ons op een goed ingelichte manier kunnen beschermen tegen omstandigheden waarin een godsdienst van slag raakt.

Daniel C. Dennett, 2006

Voordat we in het volgende hoofdstuk kennismaken met de apostolische cultuur, is het goed om eerst een idee te krijgen wat voor soort religieuze organisatie het ApGen was. Daartoe werpen we een blik op de geschiedenis van het genootschap en aan de hand van een indeling in soorten religies typeren we haar. Daarna kijken we naar het fenomeen religie om te begrijpen waarom mensen zich aansluiten bij een religieuze organisatie, in het bijzonder bij een type organisatie zoals het ApGen was.

‘Het erfdeel der vaders’

De geschiedenis¹³ van het ApGen begint rond 1830 in Engeland. Het is een turbulente tijd, die mede het gevolg is van het wortel schieten van de ideeën van de Franse Revolutie (1789). Ook in Engeland zorgt het voor verzwakking van de macht van koning en kerk. Zo treedt de *Reform Bill* in werking, een kieswet die de macht van de grootgrondbezitters aantast. Rijke, conservatieve Britten houden hun hart vast. Ze zijn bang hun positie en welvaart te verliezen en vrezen dat het land tot chaos vervalt.

In deze crisisperiode zoekt de steenrijke bankier Henry Drummond steun bij gelijkgezinden. Tussen 1826 en 1830 organiseert hij conferenties, waar profetische geschriften van de Bijbel worden bestudeerd. Een van de conferentiegenoten is de Schotse prediker en theoloog Edward Irving. Ook hij verlangt terug naar de structuren van weleer en is de inspirator van wat de apostolische beweging gaat heten. Het komt erop neer dat deze mannen in de beroeringen van hun tijd tekenen menen te zien van een spoedige wederkomst van Christus en het Laatste Oordeel.

Nadat Drummond en Irving uit hun eigen kerken zijn gezet, richten zij de *Katholieke Apostolische Kerk (Catholic Apostolic Church)* op. Thomas Carlyle wordt als eerste apostel benoemd. De tweede is Drummond zelf en er volgen er meer, in totaal twaalf. Zij nemen de taak op zich om de christelijke wereld voor te bereiden op de wederkomst des Heren, die nog tijdens hun leven zal plaatsvinden, zo is de gedachte.

Omdat de wederkomst op zich laat wachten en de apostelen intussen overlijden, zakt de Britse apostolische beweging weg en verdwijnt zij vrijwel helemaal uit Groot-Brittannië. Intussen hebben de zendingsactiviteiten in Duitsland succes: daar sticht men verschillende gemeenten en worden vanaf 1860 eigen apostelen benoemd. Men gaat zelfstandig verder als de *Neue Apostolische Kirche (NAK)* met wereldwijd zo'n negen miljoen volgelingen met ongeveer 350.000 leden in Duitsland.

Op tweede pinksterdag in 1863 wordt Friedrich Wilhelm Schwartz tot Apostel geroepen om het apostolische geloof in Nederland te gaan verkondigen. Schwartz vertrekt naar Nederland, waar na drie decennia zeven gemeenten zijn met in totaal ongeveer duizend leden.

Intussen is de nadruk steeds meer komen te liggen op het belang van het apostelambt. De liefde voor de Heer krijgt steeds meer vorm in toewijding aan de apostel, die in toenemende mate wordt geïdentificeerd met Jezus Christus.

Na de dood van Schwartz roept stamapostel Niehaus in 1910 Johannes Hendrik van Oosbree als apostel. Als leider van inmiddels zo'n 7.400 leden, gaat hij steeds meer een eigen koers varen. Dit loopt uit op een splitsing, want tegen de zin in van de Duitse moederkerk benoemt hij via een door hem opgesteld testament, zijn naaste medewerker Lambertus Slok als zijn opvolger. Slok sr. weet het grootste deel van de bijna 30.000 Nederlandse volgelingen achter zich te krijgen. Na een juridische strijd over het onroerend goed van de plaatsen van samenkomst, die uiteindelijk leidt tot een uitspraak door de Hoge Raad, wordt in 1951 officieel het ApGen opgericht.

De toenemende identificering van de apostel met Christus, leidt er tijdens het leiderschap van Slok sr. toe, dat hij de Christusnaam aanneemt. Dit betekent dat zijn woord absoluut is en er geen ruimte is voor twijfel of kritiek. In de jaren zestig gaat dit sterk schuren met de tijdgeest, wat begin jaren zeventig leidt tot felle interne conflicten.

De apostel wordt bijgestaan door één of twee naaste medewerkers, 'opziener' geheten. Nederland is verdeeld in een aantal districten, die worden geleid door zogenoemde 'oudsten'. Zij sturen de leiding van de gemeenten aan, die de titel 'herder' of 'voorganger' dragen. Samen met zijn 'priesters' en 'Kring van Dienenden' (vergelijkbaar met ouderlingen) bestuurt de voorganger de gemeente. In grote steden zoals Amsterdam, Rotterdam en Utrecht zijn vaak meerdere gemeenten, soms met meer dan 500 leden. Ook zijn er kleinere gemeenten, zoals in Zuid-Limburg. In totaal gaat het om zo'n 28.000 leden, verspreid over bijna honderd gemeenten, waarvan er een handvol is gevestigd in emigratielanden, zoals Canada, Zuid-Afrika en Australië.

Slok sr. blijft apostel tot aan zijn dood in 1984. Het genootschap is sterk hiërarchisch georganiseerd. Zo legt iedereen met een functie verantwoording af in een verslag, dat na iedere samenkomst wordt geschreven.

Tot de oliecrisis in 1973 is er op zondag twee keer dienst. Ook doordeweeks is er dienst, op woensdag- of donderdagavond. De diensten worden gewoonlijk geleid door een voorganger of priester, die overigens ook uit een andere gemeente in het district kan komen. Eens in de zoveel tijd verzorgt de districtsoudste de dienst en eens in de paar jaar de apostel zelf. Degene die de dienst leidt, begint met het met de gemeente delen van zijn gevoelens en gedachten, waarna de brief wordt voorgelezen die de apostel iedere week schrijft. Daarna spreken nog één of meer verzorgers de gemeente toe.

Slok sr.

Het spreken van de verzorgers, wordt afgewisseld met het zingen van liederen, meestal door het zangkoor. Tijdens de eerste zondag van de maand zingt ook het kinderkoor. De kinderen repeteren hun liederen na afloop van hun wekelijkse bijeenkomst, tot 1972 'catechisatie' genoemd en daarna 'jeugdkring'. Tijdens de jeugdkring, die in groepen zijn ingedeeld naar leeftijd, maken de kinderen aantekeningen in hun

kringmap. Als de jeugd de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt, wordt van hen verwacht dat zij al dan niet hun 'confirmatie' doen (vergelijkbaar met het katholieke 'vormsel').

In iedere gemeente zijn veel bijeenkomsten en andere activiteiten. Daarnaast zijn er ook massabijeenkomsten voor de zangers, de wekelijkse broedervergadering op zaterdagmiddag voor de voorgangers en priesters en de daaraan voorafgaande vergadering van de apostel met zijn opziener(s) en oudsten ('Vrijdagkring', later: Baarnkring'). Degenen die priester zijn of een hogere functie hebben, zijn zo goed als iedere dag voor het genootschap in touw.

Opvallend is dat het ApGen geen geestelijke verzorgers kent die daartoe een opleiding hebben genoten. Ook de apostel niet. Wat dat betreft zijn het allemaal amateurs, die het moeten hebben van hun levenservaring en opvoeding in het genootschap. Het zorgt voor een omvangrijk kennistekort, dat ook tegenwoordig nog bestaat¹⁴.

Herinnering

*Ik kijk hoe mijn moeder in de achtertuin de was ophangt.
Vanachter de steeds langer wordende rijen witte en bonte
kledingstukken zwaait buurvrouw Zwetsloot naar ons. Als zij
haar huis is binnengegaan vraag ik:*

'Mamma?'

'Ja man?'

*'Waarom is de buurvrouw niet apostolisch? Ze is katholiek
toch?'*

'Ja, dat weet ik niet.'

*'Wat is eigenlijk het verschil? Zij gaat naar de kerk, wij
niet.'*

'Het verschil? Hm... Nou, mensen die apostolisch zijn leven en mensen die dat niet zijn, zijn zeg maar dood. Die leven niet echt.'

'O. O ja.'

Ik vraag me bezorgd af of de buurvrouw dit ook weet.

Soorten religies

Van het inzoomen op het ApGen, naar religies in het algemeen. Die zijn er in vele soorten en maten, die bovendien door de tijd heen veranderen. Wie zich daarin verdiept komt dan ook al gauw terecht in een Babylonische spraakverwarring van typering en definities. Het is in eerste instantie dan ook niet eenvoudig te bepalen wat voor soort religieuze organisatie het ApGen was.

Om toch enige orde in de chaos te brengen, maken we hier een grove indeling, geordend naar enkele algemene kenmerken. Het is een typering waar weliswaar het nodige op is aan te merken, maar ze is voldoende om de kijkrichting te bepalen en om te zien wat voor soort organisatie het ApGen was.

Binnen de vakliteratuur is de meest invloedrijke indeling een die onderscheid maakt tussen kerk, denominatie, sekte en cult¹⁵. Sektes en cults worden ook wel *Nieuw Religieuze Bewegingen* (hierna NRB) genoemd¹⁶. Een algemene typering staat in tabel 1.

		Nieuw Religieuze bewegingen			
<i>Criteria</i>	Kerk	Denominatie	Sekte	Cult	
<i>Omschrijving</i>	Algemeen bekende geloofsgemeenschappen	Kerk, gericht op een bepaald deel van de bevolking	Straat kritisch t.o.v. gevestigde kerk(en) en/of de samenleving	Vaak bizarre denkbeelden en gebruiken	
<i>Aantal leden</i>	Veel	Weinig	Weinig	Veel tot weinig	
<i>Betrokkenheid</i>	Relatief laag	Sterker dan kerk	Groot	Groot	
<i>Monopolie op de waarheid</i>	Ja	Vaak wel	Ja	Vaak wel	
<i>Organisatie</i>	Formeel, bureaucratisch, hiërarchisch, professioneel	Formeel, bureaucratisch, hiërarchisch, professioneel	Sterk hiërarchisch, charismatische leider, vaak onprofessioneel	Formeel tot losjes, vaak onprofessioneel	
<i>Relatie maatschappij</i>	Acceptatie	Acceptatie	Deels acceptatie, deels afwijzend	Deels acceptatie, deels afwijzend	
<i>Voorbeelden</i>	Rooms Katholieke Kerk	Nieuw Apostolische Kerk	Jehova's Getuigen	Moonies, Scientology	

Tabel 1. Kenmerken van religieuze organisaties⁹

Religieuze organisatie

Hoewel het ApGen officieel nog altijd te boek staat als een kerkgenootschap en er restanten zijn van een kerkelijk geloof en kerkelijke gebruiken (doop, bidden, gebruik van een ouwel gedoopt in wijn, enzovoort), beschouwde het ApGen zichzelf nooit als een kerk. Omdat men niet geassocieerd wilde worden met een kerk, sprak men van een 'Werk'¹⁷.

Geen kerk, maar wat dan wel? Een eerste aanwijzing vinden we in het boek van Doorenspleet (2020), die het ApGen bestempelt als een Nieuw Religieuze Beweging. Als we de definities en omschrijvingen van anderen¹⁸ er bijhalen, zien we dat dit juist is. De wezenlijke aspecten van een NRB zijn:

- Een groep sterk gelovige mensen
- Afsplitst van of voortkomend uit een andere religieuze stroming
- Een (in bepaalde opzichten) nieuwe en eigen ideologie
- Een charismatisch leider
- Van recente datum (grofweg vanaf 1945)
- Een marginale positie in de maatschappij
- Heeft moeite de 2^e en volgende generaties vast te houden

Nieuw religieuze beweging

Dan de vraag wat voor NRB het ApGen was: een sekte of een cult? Als we afgaan op een groot aantal definities en omschrijvingen¹⁹, zien we dat het ApGen een sekte was²⁰. De kenmerken daarvan worden goed weergegeven door Lalich en McLaren (2018)²¹, die als hoofdkenmerk de 'beperkte keuze' (bounded choice) noemen. Volgens de auteurs is zij het gevolg van vier praktijken:

1. Een alomvattend geloofssysteem
2. Een charismatische autoriteit
3. Controlesystemen: regels, structuren, netwerken van autoriteit

4. Systemen van invloed: sociale druk, rigide verwachtingen, voortdurende manipulatie

De definitie van een sekte die Lalich en McLaren geven, luidt:

‘Een sekte is een groep die de individualiteit en het kritisch nadenken onderdrukt, een grote betrokkenheid en gehoorzaamheid aan een persoon en / of ideologie vereist en die persoonlijke autonomie beperkt of wegneemt, ten gunste van het wereldbeeld van de sekte, of de verlangens en behoeften van de leider.’

Wat Lalich en McLaren precies bedoelen, wordt verderop uitgebreid besproken. Hun kader is richtinggevend bij het bekijken van de misstanden binnen het ApGen. Er is voor gekozen het te gebruiken, omdat hun onderzoek verantwoord, doordacht en gedetailleerd is.

Waarom zijn mensen lid van een sekte?

Om te weten waarom mensen lid zijn van een sekte, moet eerst een andere vraag worden beantwoord, namelijk waarom mensen überhaupt lid zijn van een bepaalde religie. Daar zijn grofweg twee redenen voor²².

De eerste reden is een persoonlijke. Zo kan religie helpen bij het omgaan met allerlei moeilijke zaken in het leven, biedt ze een kader voor het maken van levenskeuzen en geeft ze zin en betekenis aan belangrijke levensgebeurtenissen, zoals geboorte, huwelijk, ziekte en dood.

De tweede reden is sociaal. Een geloofsgemeenschap kan steun bieden, inspireren en dienen als ontmoetingsplaats van vrienden en gelijkgestemden. Wat de redenen ook mogen zijn: mensen hangen een religie aan omdat het iets oplevert²³.

Dan terug naar de vraag waarom mensen lid zijn van een sekte. Het antwoord daarop moet meer vertellen, dan dat het alleen zou gaan omdat het mensen iets persoonlijk en sociaal oplevert. Meer, omdat het

lidmaatschap van een sekte tegen het eigenbelang ingaat. Er wordt dan ook vaak gedacht dat je op zijn minst niet goed bij je hoofd moet zijn.

Lalich geeft in eerder werk (2004) een zeer aannemelijke verklaring waarom normale, intelligente en geschoolde mensen, jaren en soms hun hele leven geven aan een geloof dat er, van de buitenkant gezien, absurde of irrationele ideeën op nahoudt. Zij zegt dat dit kan, omdat sekteleiden zich bevinden 'in een situatie die als volkomen zinvol wordt ervaren op het moment dat men er middenin zit, omdat ze overeenstemt met een ideologie of geloof die wordt vertrouwd en het hoogste doel in het leven is'. Kortom, middenin een bubbel is het onmogelijk er van buitenaf relaterend tegenaan te kijken. Anders gezegd: wie niet verder kan kijken dan z'n neus lang is, ziet geen gevaren op de weg.

Samenvatting en conclusies

In dit korte hoofdstuk vroegen we ons af wat voor soort religieuze organisatie het ApGen was. We wilden dit weten omdat niet iedereen het ApGen kent en het helpt bij het begrijpen van wat volgt.

Eerst wierpen we een korte blik op de historie van het genootschap. Daaruit bleek dat het ApGen buitenlandse wortels heeft, waarvan de uitgroei in de tweede helft van de negentiende eeuw ook Nederland bereikt. Het leidt in 1946 tot een afsplitsing en in 1951 tot de officiële oprichting.

Aan de hand van een indeling in soorten religies, zagen we verder dat het ApGen een Nieuw Religieuze Beweging is en binnen die groep was te beschouwen als een sekte.

Het onderzoek naar soorten religies leidde tot de vraag wat voor mensen de voornaamste redenen zijn om een religie aan te hangen. Duidelijk werd dat het grofweg gaat om persoonlijke en sociale redenen. Echter, dit gaf nog geen antwoord op de vraag waarom mensen lid zijn van een sekte en meedoen aan praktijken die, van buitenaf gezien, ingaan tegen

hun eigenbelang. Een voorlopig antwoord is dat dit vaak anders wordt ervaren door sekteleiden zelf, omdat zij gevangen zitten in een bubbel, die hen een breder perspectief aan het zicht onttrekt.

In de volgende hoofdstukken gaan we dieper in op het leven in een deels van de buitenwereld afgeschermd bubbel. Maar eerst beschrijven we de apostolische cultuur, niet alleen om een beter zicht krijgen op hoe het er in het ApGen aan toe ging, maar ook op de onderliggende waarden die daarbij een belangrijke rol speelden.

Redenen om deel uit te maken van een NRB

Nikić en Jurčić (2019) geven een groot aantal redenen waarom een NRB ontstaat. Het zijn tegelijkertijd redenen waarom mensen lid zijn van een sekte.

1. *Erbij willen horen.* Sektes bieden menselijke warmte, zorg, ondersteuning in vaak kleine gemeenschappen met sterke banden, waarin een doel wordt gedeeld en vriendschap, aandacht voor jou als individu, veiligheid en bescherming, vooral in crisissituaties en ze biedt resocialisatie van individuen die aan de rand van de maatschappij functioneren
2. *Zoeken naar antwoorden:* Er worden eenvoudige en gebruiksklare antwoorden gegeven op ingewikkelde levensvragen
3. *Zoeken naar eenheid:* NRB's bieden bevredigende religieuze ervaringen, er is ruimte om gevoelens en emoties te delen, ruimte voor spontaniteit, lichamelijke en geestelijke heling, hulp bij problemen en er wordt betekenis gegeven aan het leven
4. *Zoeken naar culturele identiteit:* NRB's bieden veel ruimte voor traditionele waarden, deelname aan een geloofsbeleving die dicht bij de mens staat
5. *Behoeft aan erkenning, zich speciaal voelen:* Zorg voor het individu, gelijke kansen op zowel leiden als geleid worden, op deelnemen, om iets te ervaren, om jezelf uit te drukken, de kans om deel uit te maken van een elite, een bevoorrechte groep
6. *Zoeken naar meer dan het gewone* om antwoord te krijgen op fundamentele levensvragen, zodat het leven meer waarde krijgt
7. *Behoeft om spiritueel geleid te worden:* Vaak door sterk en charismatisch leiderschap
8. *Behoeft aan richting, visie:* Mensen voelen zich onzeker over de toekomst, zijn wanhopig, voelen zich machteloos. De sekte biedt antwoorden, een nieuwe kijk op zichzelf, de mensheid, het verleden, de cosmos. Ze belooft een nieuw begin
9. *De behoefte om deel uit te maken van, mee te doen met:* Veel mensen willen niet alleen een nieuwe kijk op zaken, maar ook meebeslissen, meedoen, iets voor elkaar krijgen. Sektes bieden daartoe mogelijkheden: een concrete missie voor een betere wereld, waarbij tot totale toewijding wordt opgeroepen

3. Cultuur

De behoefte om een goed, voorbeeldig lid van de gemeenschap te zijn is alomtegenwoordig, en de bijbehorende emoties, zoals trots, exaltatie, schaamte en schuld, kunnen ongemeen heftig zijn. Deze emoties maken dat mensen hun leven wijden aan hun groep.

Hofstede, Hofstede en Minkov, 2016

Iedereen leert in de loop van z'n leven hoe hij zich hoort te gedragen en wat de spelregels zijn. Deze spelregels zijn gebaseerd op wat de meeste leden van een groep belangrijk vinden, wat men het waard vindt om na te streven, vervat in zogenaemde *waarden*. Deze vaak ongeschreven regels van het sociale spel worden tezamen ook wel de *cultuur* genoemd²⁴.

Culturen verschillen. In Aziatische culturen bijvoorbeeld zien we dat meer waarde wordt gehecht aan de groep dan aan het individu, terwijl dat in Westerse landen andersom is. Maar een cultuur verschilt niet alleen per land, maar ook per regio en zelfs per groep.

In dit hoofdstuk kijken we naar de apostolische cultuur, zoals die er was tot 1984. In hoofdstuk 10 gaan we verder met de cultuur van na 1984. Door er kennis van te nemen, wordt het gemakkelijker om de inhoud van de hierna volgende hoofdstukken te begrijpen.

Niet alleen de apostolische cultuur komt ter sprake, maar ook kijken we naar de Nederlandse cultuur. Dit doen we om antwoord te geven op de vraag hoe de apostolische cultuur kon ontstaan en voortbestaan. Ten slotte trekken we enige algemene conclusies over wat er zo bijzonder was aan de apostolische cultuur.

Maar eerst gaan we kijken naar de apostolische cultuur en wordt uitgelegd op welke manier we die gaan bekijken. Dan komen we uit bij de Nederlander Hofstede, die ons leert wat er zoal te zien is.

Hofstede

Geert Hofstede en zijn collega's deden eind jaren zestig, begin jaren zeventig, onderzoek bij multinational IBM. Zij kregen daarbij gegevens in handen van meer dan 100.000 mensen uit zo'n 50 landen²⁵.

Hofstede zag dat er opvallende cultuurverschillen bestaan, die gebaseerd zijn op onderliggende waarden. Hij onderscheidde daarbij in eerste instantie vier dimensies, later zes²⁶. Naarmate de jaren vorderden, zagen Hofstede c.s. niet alleen dat de dimensies toepasbaar zijn op nationale culturen, maar ook op die van groepen, zoals religieuze.

Zo doen we dat hier²⁷

Wat een groep al dan niet waardevol vindt, bevindt zich niet alleen in de hoofden van mensen, maar komt ook op allerlei andere manieren tot uiting. Waarden worden zichtbaar in *symbolen* (woorden, gebaren, afbeeldingen, voorwerpen) en al dan niet levende *helden* en *rituelen* (wijze van begroeten, ceremoniën, enzovoort). Hofstede laat dit zien in wat hij noemt zijn 'ui-diagram' (zie fig. 0): de onderliggende waarden zijn onzichtbaar en worden pas zichtbaar in allerlei *praktijken*.

Waarden worden ons al vroeg in het leven onbewust aangeleerd. Het gaat zoals bij het aanleren van onze moedertaal: we leren niet alleen de woorden kennen, maar we pikken ook onbewust een groot deel van de grammatica op.

Waarden en de daarvan afgeleide praktijken hebben een functie. Ze zorgen ervoor dat duidelijker is wat je binnen een groep van elkaar kan verwachten. Dit geldt ook als er waarde wordt gehecht aan veel vrijheid en je dus zo'n beetje alles kunt verwachten. Hoe dan ook, waarden en daarvan afgeleide praktijken zijn belangrijk voor het voortbestaan van

een groep, omdat ze zorgen voor orde, iets dat vooral belangrijk is als de groep langere tijd wil bestaan.

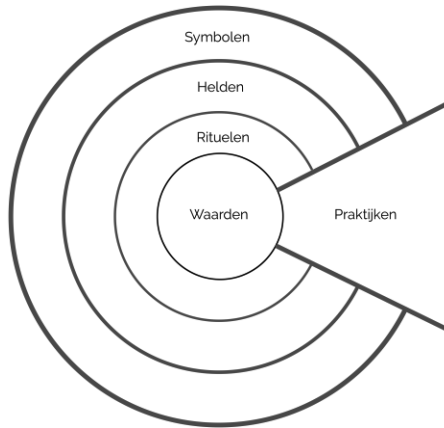

Fig.0. Het ui-diagram van Hofstede

Om te kunnen zien wie wel en wie niet tot de groep behoren, trekken mensen een *morele kring* rond hun groep. Daarmee geven ze aan: 'Als jij dit ook belangrijk vindt, dan hoor je bij onze groep.' Zo maakt iemand bijvoorbeeld meer kans om lid te blijven van de Jehova's getuigen, als hij duidelijk laat merken dat dit geloof de enige ware religie is. Dat wordt anders als hij zegt ook andere religies zeer te waarderen. In dat geval heeft hij op zijn minst iets uit te leggen, voor zover hem niet de deur (dat wil zeggen de uitgang) al is geweest.

Interessant is wat Hofstede zegt over de kracht van groepswaarden. Om dit te illustreren vraagt hij zijn lezers: 'Als je drie uitspraken over jezelf mocht doen, wat zou je dan zeggen?' In dat geval is de kans groot dat je groepskenmerken opnoemt, zoals je geslacht, beroep of religie, zaken die verwijzen naar de groepsrollen die je vervult. Hij voegt daaraan toe: 'En zelfs als je alleen persoonlijke eigenschappen noemt, zijn dat

waarschijnlijk eigenschappen die hoog staan aangeschreven bij de mensen die belangrijk voor je zijn.'

Hofstede verklaart deze groepsinvloeden door erop te wijzen dat 'de meeste mensen het merendeel van de tijd bezig zijn zich te profileren als goede leden van de groepen waartoe ze behoren. Dat laten ze zien in hun kleding, hun bewegingen, hun manier van spreken, hun bezittingen, hun baan. Ze besteden tijd aan groepsversterkende rituelen als praten, lachen, spelen, aanraken, zingen, stoeien, eten en drinken. Al deze activiteiten zijn gericht op bekrachtiging (het in stand houden en versterken, JG) van de morele kring, maar op een bewust niveau zullen maar weinigen van ons hun dagelijks leven op die manier bekijken.'

Voordat we ons buigen over de cultuur van het ApGen, is het belangrijk te weten dat onderliggende waarden niet zomaar uit het handelen van mensen zijn af te leiden. Zo kan het verschijnsel dat je in het ApGen elkaar veel de hand schudde, zijn voortgekomen uit meerdere waarden, die misschien ook nog eens tegenstrijdig waren. In het geval van het handen schudden is het dan de vraag of het werd gedaan, bijvoorbeeld omdat men veel waarde hechtte aan saamhorigheid, of dat het werd gedaan omdat men zich ertoe gedwongen voelde. Of misschien wel allebei.

Daarnaast moeten we in het oog houden dat er een verschil kan bestaan tussen het ideaal, het wenselijke en het feitelijke gedrag, de keuzen die de meerderheid van de groep maakt. Dat het bijvoorbeeld een ongeschreven regel was een tiende van je maandsalaris aan het ApGen te geven, wil nog niet zeggen dat iedereen dat ook onderschreef en deed.

Ook is het goed om te weten, dat waar Hofstede schrijft over nationale culturen, hij zegt dat deze ook kunnen worden toegepast op religieuze culturen, voor zover ze van de geboorte af aan zijn aangeleerd. Dat is nu precies waar we het in dit boek over hebben.